

УДК 7.027(092)

МИКОЛА ГОЛУБЕЦЬ ПРО ОЛЕКСАНДРА АРХИПЕНКА: ПОШУК НАЦІОНАЛЬНОЇ СУТНОСТІ

Леся КІЧУРА

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, Україна, 79044,
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

Охарактеризовано особливості висвітлення М. Голубцем творчого шляху О. Архипенка, його новаторства у мистецьких винаходах, що стосуються архітектури та малярства. М. Голубець написав першу монографію про цього скульптора, яка сприяла тому, що його ім'я повернулося в Україну й надалі його ідентифікували як українця, а не росіянина.

Ключові слова: О. Архипенко, М. Голубець, українське мистецтво.

Микола Голубець був першим дослідником, який ще 1920 року написав та видав першу україномовну монографію про О. Архипенка, що була надрукована на сторінках часопису «Громадський вісник». Зазначимо, що про цього митця немає ґрунтовної праці. Усі подальші дослідження, якщо й спиралися на працю М. Голубця, то все ж таки не посилалися на це першоджерело. Відтак, варто зосередити увагу саме на першому дослідженні про видатного українця, яке ще в минулому сторіччі повернуло ім'я славного митця на рідну землю.

Мало не у кожній із своїх публікацій М. Голубець зазначав, що ім'я Олександра Архипенка відоме, мабуть, кожному освіченому європейцеві. Адже він – «видатний скульптор-реформатор, художник, один із основоположників кубізму в скульптурі» [1]. О. Архипенко – «не лише один з найвизначніших українських митців, а й всесвітньо визнаний визначний художник-новатор, котрий значно вплинув на мистецький процес ХХ ст. В 1912 р. став членом «SECTION D'OR» у Парижі (спільно з Пікассо, Гріс та іншими), після того жив і працював у Німеччині та Сполучених Штатах» [2]. М. Голубець окремо наголошує на тому, що О. Архипенко швидко здобув славу не лише завдяки своїм скульптурам з традиційних матеріалів, як, наприклад, гіпс та бронза, а насамперед своїми новаторськими кінетичними зображеннями й фігурами зі специфічним освітленням.

У роки радянської влади в Україні його ім'я було викреслено з наукового обігу, твори – з музеїв як свідчення буржуазної примхи. Крім цього, Радянська Україна була байдужа до його національної приналежності, не заперечуючи, що мистецький всесвіт зазвичай казав: «Archipenko from Russian». Проте сьогодні ми стверджуємо, що Архипенко – українець, який став громадянином світу [3].

Проте, навіть незважаючи на всесвітню славу, навіть сьогодні на сторінках деяких російських ЗМІ можна знайти інформацію, що стосується Архипенка як представника російської культури. Наприклад, російське інформагентство «Культура» подає інформацію про виставку в Москві: «Есть и немецкие экспрессионисты, и весьма достойные работы русских – Александр Архипенко и Алексей фон Явленский явно не были выгашены из запасников для московской выставки...» [4]. Крім того, пишучи про творчість О. Архипенка, росіяни часто називають його легендою «русского зарубежья». Це ще один доказ того, що думка: «О. Архипенко – перший із українських митців, котрий ще донедавна виступав як представник російської культури» [5, с. 136] залишається актуальною і сьогодні.

Монографія М. Голубця вийшла ще 1922 року і отримала чималу кількість відгуків у пресі. Натомість батьківщина славетного скульптора згадала О. Архипенка лише 2003 р., коли у Національному художньому музеї України проходила виставка «Олександр Архипенко та його спадкоємці». Тоді роботи митця прибули в Україну з Німеччини за сприяння київського представництва Гете-Інституту. До цього часу спадком О. Архипенка його українські нащадки могли із захватом і гордістю милуватися, розглядаючи альбоми найвидатніших музеїв світу та буклети найпрестижніших зарубіжних виставок.

Звернемо увагу на ще один промовистий факт. В одному з номерів газети «Свобода» за 1922 рік було надруковано два листи О. Архипенка до М. Голубця. Зміст цих листів важливий, оскільки характеризує умови, в яких доводилося працювати діячам українського мистецтва. Перший лист датований 29.09.1922 року. О. Архипенко розпочинає його із вибачення, що звертається до свого адресата чужою російською мовою, оскільки рідної не чув уже 15 років. О. Архипенко повідомляє М. Голубцеві, що одне видавництво в Берліні має намір видати його монографію українською мовою. «Буду дуже щасливий, коли Ви не відмовите моїй просьбі і погодитеся написати текст» [6]. О. Архипенко наголошує, що саме за участі М. Голубця ця монографія стане пам'яткою його творчості, яку він зможе побачити ще за життя. Далі скульптор пише, що має усі статті, які М. Голубець писав про нього і переконаний, що ніхто крім М. Голубця не може так утвердити його слави серед українського народу, як він.

Відтак, чи варто сперечатися, що вивчення монографії «Архипенко» М. Голубця важливе як першоджерело про всесвітньовідомого митця з українським корінням, ім'я якого так довго замовчували, а мистецтво залишали недооціненим.

Втім М. Голубець зазначив, що першими серед європейців за написання біографії О. Архипенка взялися французи, далі англійці, іспанці та американці. Народи усіх цих країн уже ознайомилися із творчою спадщиною художника, а його ім'я вимовляють із таким самим зацікавленням, з яким тільки фахівці вимовляють ім'я творця теорії відносності Ейнштейна.

Серед слов'янських авторів, які взялися писати біографію О. Архипенка, М. Голубець називає насамперед росіянина Івана Голя, який заприятелював з художником у Парижі і відтоді став його теоретичним біографом [7, с. 12]. Автор монографії зазначає, що журнальні статті, вступи до каталогів і альбомів репродукцій творів О. Архипенка

усіма мовами світу переважно підписані іменем цього біографа-ентузіаста. Проте Голь не єдиний інтерпретатор О. Архипенка. З'являється ціла група споріднених духом людей, серед яких потрібно виокремити німця Теодора Дамблера та француза Маврікія Райналя. «Саме в творах цієї трійці варто шукати розгадку таємниці, на ім'я Архипенко» [8, – 1922. – 13 серп.].

Першою спробою об'єктивного висвітлення творчості митця М. Голубець називає передне слово Дайблера до альбому, виданого 1921 р. в Потсдамі. Автор подає деякі цитати з цього видання, щоб з'ясувати, що ж саме робить О. Архипенко, щоб досягнути монументальності і до чого не дійшли його сучасники. «Він знає інтуїтивно, що обезображена статуя вражає монументальніше, аніж та, яка занадто нагадує дійсність. Тому ми завдячуємо варварам, які обговками грецьким ставникам повідбивали не тільки носи і полові органи, але й голови, ноги, руки, що навіть твори солодкової гелленістичної доби дійшли до нас в монументальних формах» [8, – 1922. – 16 серп.].

У своїй монографії М. Голубець характеризує усі попередні біографічні нариси про Архипенка. Автор акцентує на тому, що на відміну від Дайблера, який, інтерпретуючи творчість О. Архипенка, намагається приховати погляд об'єктивного оглядача, постає біограф Іван Голь.

Студію І. Голя було перекладено всіма мовами світу, відтак, вона мусить бути доступною і для нашого читача. Незважаючи на поодинокі моменти, з погляду на ставлення Голя до О. Архипенка, вона має для нас цінність першорядного об'єктивного документа.

Натомість М. Голубець зазначає, що ґрунтовні дослідження творчості О. Архипенка є у мистецькій спадщині С. Гординського. Тоді, коли на Заході готувалася до виходу монографія про художника О. Архипенка (англійською мовою), С. Гординський написав до неї вступ, розповідаючи про Архипенка, який творив авангард на Заході, як про українського художника. Статтю «Олександр Архипенко та його місце в українському мистецтві» [9] було написано з нагоди сторіччя від дня народження митця. У ній, до речі, автор позитивно оцінює монографію «Архипенко» М. Голубця, і зазначає, що він першим зробив спробу окреслити місце видатного скульптора в мистецькому процесі. У своїй статті С. Гординський акцентує на тому, що О. Архипенко був загальношанований у колах української суспільності, проте здебільшого шаную чужинців. Нерозуміння нового мистецтва було прикметою не лише українського суспільства. Ранні, ще до Першої світової війни виступи О. Архипенка в Західній Європі щоразу викликали безліч карикатур та сварок серед критиків.

Зокрема, М. Голубець переказує твердження С. Гординського, коли він писав, що задля розуміння мистецтва О. Архипенка обов'язково потрібно охарактеризувати добу, в якій воно розвивалося. Автор наголошує на українському корінні у біографії О. Архипенка, тим паче, що в численних монографіях та інших виданнях про митця ці моменти рідко згадуються.

Автор наголошує, що творчістю О. Архипенка цікавився і П. Ковжун, адже саме він «особливо підкреслює Архипенкові глибокі знання, він знав і розумів ті складні процеси, що тисячоліттями міняли свої форми, лишаючи незмінною внутрішню суть» [9,

с. 35]. Після виходу у світ 1922 р. монографії М. Голубця П. Ковжун написав схвальну рецензію на сторінках «Літературно-наукового вісника».

Що ж до дослідження творчості Архипенка М. Голубцем, то спочатку він надрукував серію фейлетонів у «Громадському віснику», а лише згодом уклав їх в окреме видання, яке й стало першою монографією про видатного митця. М. Голубець дуже влучно як для свого часу зазначає, що немає мабуть нації, котра б не зацікавилася детальною біографією О. Архипенка якщо не у формі монографії, то бодай вичерпної статті.

На відміну від решти критиків та мистецтвознавців, М. Голубець зрозумів потребу виокремити національну приналежність О. Архипенка до української культури. Незважаючи на складні тогочасні культурні та економічні умови в Галичині, автор написав ґрунтовне дослідження, яке повернуло забуте ім'я видатного митця його батьківщині, а самого М. Голубця піднесло до рангу мистецтвознавця й дослідника української культури.

Розпочинаючи свою першу статтю у «Громадському віснику», М. Голубець пише, що берлінський альманах «Vivat Academia», який видав Український студентський союз, був першим видання, де разом із творами кращих українських письменників знайшли для себе місце репродукції двох художників нової України – маляра О. Новаківського та скульптора О. Архипенка.

Автор статті наголошує на тому, що це була перша привселюдна маніфестація національної приналежності О. Архипенка. Хоча митець не ховався під образ «малороса», але його виїзд закордон 1908 р. для всього контингенту народів, які заселяли російську імперію, став причиною появи єдиного терміну – росіянин.

Так М. Голубець зазначає, що ніхто з українських і мало хто із західно-європейських митців сучасності здобув собі таку популярність на обох півкулях світу, як Архипенко.

Поза усіма сумнівами, акцентує дослідник, чітко зрозуміло, що О. Архипенко – потужний митець і центральна постать нашої скульптури. Він обдарував нас не лише архитворами, а й надзвичайно оригінальними комбінаціями з різноманітних матеріалів.

Талановитість, зазначає М. Голубець, почуття форми, розуміння монументальності і ритму – основні прикмети індивідуальності О. Архипенка.

Щоб охарактеризувати творчість скульптора, М. Голубець намагається змалювати його в контексті тогочасної доби. Саме тому автор зупиняється на важливих біографічних подіях із життя митця.

Олександр народився у Києві. Батько його був техніком і це безумовно відобразилося на творчості сина. М. Голубець наголошує на тому, що відсутність хороших мистецьких шкіл в Україні була причиною того, що О. Архипенко, як і більшість тодішніх молодих українських майстрів (Андрієнко, Грищенко, Нарбут) здобували освіту в російських великих центрах освіти [10, с. 15]. З 1906 р., за словами М. Голубця, О. Архипенко працює в Москві, щоб мати нагоду після двох років виїхати в Париж для запису в Офіційну Академію. Проте освітнє спрямування цього закладу не змогло захопити молодого митця й після 14 днів навчання він її залишає, щоб самотужки прокласти собі шлях у мистецтві. Дослідник акцентує на тому, що митець об'єднується з молодими-новаторами у мистецтві й швидко посідає одне із передових місць як різьбар. О. Архипенко

організовує багато виставок, які викликають як захоплення, так і протести. Після того, як О. Архипенко побачив експозицію салону «Золоте руно» з Франції, зрозумів: його місце там, у Парижі [2].

Зокрема, М. Голубець зазначає, що Париж був тоді місцем революційного мистецького авангарду. Тому колегами і друзями О. Архипенка стають Пікассо, Матісс, Сезанн, Леже, Брак, митці-емігранти зі Східної Європи, зокрема Шагал. Як зауважує автор монографії, Архипенко кинувся за наукою до Лувру, де зацікавився наївним мистецтвом Африки, так званим примітивізмом. Класика його не хвилювала. Окремо М. Голубець наголошує на тому, що він був народжений для іншого, нового стилю в скульптурі. Спочатку цим стилем стає кубізм, родоначальником якого в живописі був Пікассо. О. Архипенко першим використовує цей стиль у скульптурі.

Перше міжнародне визнання О. Архипенка, за монографією М. Голубця – це запрошення із персональною виставкою на Венеціанське бієнале (1920) і навечно залишається на цьому рівні.

Роки Першої світової війни (1914–1918), як зазначає у своїй монографії М. Голубець, О. Архипенко проводить у Німеччині. Декілька років (1921–1923) живе і творить у Німеччині. Характерною рисою архипенківської скульптури завжди було те, що вона була носієм певної ідеї. Так, він зображав не матір, але «материнство», не конкретну людину в смутку, але «смуток». Після одруження 1921 року на Анжеліці Бруно-Шульц і переїзді до Америки, М. Голубець зауважує те, що його мистецтво починає змінюватися. В серії створених там відомих мадонн помітні риси коханої жінки [11]. В Америці, як стверджує автор на сторінках своєї монографії, О. Архипенко продовжує творити, експериментувати, займається мистецьким винахідництвом, бере участь у виставках, викладає в багатьох художніх школах, створює власні.

Дослідник зазначає і те, що упродовж усіх років в Америці О. Архипенко підтримував зв'язки з українською громадою. Так, у 1933 р. Союз українок Америки шукав кошти для допомоги людям, які потерпали від голодомору в Україні. О. Архипенко виділяє для них одну зі своїх скульптур, «Портрет жінки», яку розігрують у лотерею [1].

Так М. Голубець наголошує й на тому, що саме цей період О. Архипенком цікавиться увесь світ. Його твори потрапляють до світових музеїв від Берліна до Осаки в Японії. Усюди його вважають творцем нового стилю, яким усі захоплюються, зокрема мистецька молодь.

Досліджуючи творчість О. Архипенка, автор зазначає, що він розпочав із дуже простих фігур, майже примітивних за своєю формою, які нагадували великі монументальні твори архаїчних стилів. Намагаючись передати танок, О. Архипенко, за твердженням М. Голубця, подає декілька постатей у ритмі, дуже спрощених, де обличчя майже не визначені, але власне тим, що він усуває деталі задля цілості усього твору, йому вдається досягти синтезу танку, ритму у його найчистішій формі. Відтак О. Архипенко творить нову самостійну річ, він не копіює речей, які уже існують. Його твори говорять самі за себе: вони не розповідають нічого конкретного, проте ми захоплюємося їхньою красою.

Окремим пунктом у своєму дослідженні М. Голубець підкреслив значення О. Архипенка для подальшого розвитку мистецтва в Україні. Автор зауважує, що найбільші

винаходи зробив митець у сфері матеріалів, які використовував у своїй творчості. Адже він міг працювати з каменем, склом, металом, бляхою. О. Архипенко «об'єднав малярство з різьбою, даючи новий напрям – скульптомалярство» [1].

Його стиль поліхромної скульптури, пластики, вкритої веселкою кольорів, пише М. Голубець у підсумку монографії, надає формам і кольорам не лише просторового, а й часового виміру. За словами дослідника, О. Архипенко став одним із перших, хто почав експериментувати з ідеєю динамічного простору. Коли простір починає переважати над матерією, скульптура в традиційному розумінні перестає існувати.

М. Голубець зазначає, що на переконання О. Архипенка, поштовхом до творчості стає не присутність, а саме відсутність чогось.

Після виходу в світ монографії М. Голубця 1922 року з'явилося чимало і критичних публікацій на його адресу, що свідчить про неабияку своєчасність цього дослідження. Зокрема, в «Новій Україні» В. Січинський наголосив на тому, що «в нашій мистецькій літературі відчувається брак монографій про наших визначних старих і нових артистів у світлі української мистецької критики. Здебільшого ми звикли звертатися до чужої критики (зокрема польської та російської) – навіть узалежнювати той чи інший талант від авторитетного слова іноземця» [12]. Рецензент наголошує на тому, що М. Голубець робить лише деякі спроби спостереження та висновків про твори митця на підставі деяких поодиноких ілюстрацій. Цей спосіб ознайомлення з творами митця недостатній, тим паче, що О. Архипенко вживає у своїх скульптурах найрізноманітніший матеріал, фарби та гру світла і тіні на металі. Оцінити такі мистецькі твори, не побачивши їх, навряд чи можна. Проте зазначимо, що рецензент загалом позитивно оцінює монографію М. Голубця. «Українська публіка, яка ще мало знайома з творами свого земляка артиста-різьбаря Архипенка, буде матиме нагоду довідатися про відношення до нього європейської мистецької критики» [12].

Варто також згадати про рецензію на монографію М. Голубця з-під пера П. Ковжуна. На сторінках «Літературно-наукового вісника» він писав: «Небуденному пропагаторові національного мистецтва, яким є у нас Микола Голубець, – трапився випадок, який взагалі досить рідко трапляється в мистецько-критичній практиці. Людина, що в своїй спеціальній роботі вишукує усе, що бодай хоч чим небудь збагатило наш духовний дорібок, – несподівано знайшла скарб!» [3]. Цим скарбом називає П. Ковжун О. Архипенка. Того самого О. Архипенка, про якого говорить весь мистецький світ, різьбами якого захоплюються не лише поодинокі колекціонери, а й особи світової слави. Неприємним рецензент називає той факт, що вся Європа вважала Архипенка російським митцем і не пропускала нагоди, щоб приписати його творчість генію «Великого незнаного москаля» [3]. Саме з монографії М. Голубця, наголошує далі рецензент, читач довідується, що О. Архипенко є творцем нових форм у різьбі, проте вони для нашого розуміння настільки абстрактні, що шукати в них проявів національного мистецтва доволі важко. Ще раз вітаючи визнаний і безперечний талант М. Голубця, П. Ковжун наголошує на двох завданнях, які поставив перед собою автор монографії. Насамперед, М. Голубець зосередився на інформуванні читацького кола про приналежність О. Архипенка саме до української культури. По-друге, він намагався врятувати для нас хоча

б дещо з мистецького доробку архітектора-новатора та віднайти у них бодай поодинокі риси національної творчості.

Варто згадати ще одну рецензію, яка з'явилася того ж 1922 р. під авторством О. Сорохтея. Рецензент називає монографію М. Голубця цікавою, проте, на його, думку їй бракує чітких та якісних ілюстрацій, бо саме вони є дороговказом. Завершуючи свою рецензію, О. Сорохтей підсумовує, що монографія: «...хоч скромний, але все таки дар синові, який вернув з далекої мандрівки світами у рідні пороги зруйнованої вітчизни» [5, с. 136]. Монографія М. Голубця «Архипенко» мала подвійно важливу мету. Передовсім суто фахову – мистецтвознавчу, завдання якої полягало в аналізі мистецького феномену Архипенка у контексті світових філософсько-естетичних тенденцій. Друга – патріотична й популяризаторська – полягала в інформуванні широкого загалу громадянства про успіхи видатного українця. М. Голубець намагався зробити акцент на українському родоводі О. Архипенка, виявити у його творчості національні риси українського мистецтва. М. Голубець як дослідник-популяризатор та мистецтвознавець подав чимало невідомої та цікавої інформації, яка стосувалася як життєвого, так і творчого шляху О. Архипенка.

Дослідження М. Голубця є важливою працею не лише для свого часу, але й для сьогодення. У ньому автор стверджує, що значення О. Архипенка для європейської пластики таке ж, як Пікассо для малярства. Вони здобули перемогу і започаткували нову велику епоху в мистецтві.

Саме завдяки монографії М. Голубця ім'я О. Архипенка вперше заслужено повернулося в українське мистецтво. Адже жоден з українських митців не зробив вагомішого внеску у світову художню культуру, ніж О. Архипенко. Він став величиною світового масштабу, майстром, який набув планетарного визнання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Енциклопедія кругосвіт // www.krugosvet.ru
2. Олександр Архипенко та його спадкоємці. Національний художній музей України // www2dw._word.de
3. *Корсун Л.* Збагнути вічність у видимому світі / Л. Корсун // Україна молода. – 2005. – 17 серп.
4. <http://www.russion-bazaar.com>
5. *Сорохтей О.* [Рецензія] // Книжка (Станіслав). – 1922. – Ч. 8/10. – С. 136–137. – Рец. на кн.: Голубець М. Архипенко. – Львів: Українське мистецтво, 1922. – 48 с.
6. *Архипенко О.* Листи до М. Голубця / О. Архипенко // Свобода. – 1922. – 31 груд.
7. *Голубець М.* Архипенко / М. Голубець. – Львів: Українське мистецтво, 1922. – 48 с.
8. *Голубець М.* Олександр Архипенко / М. Голубець // Громадський вісник. – 1922. – 12, 13, 16–18 серп.
9. *Гординський С.* Олександр Архипенко та його місце в українському мистецтві / С. Гординський // Сучасність. – 1987. – Ч. 5. – С. 28–47.
10. Олександр Архипенко. Візія і тяглість / О. Архипенко. – К. – 2005.
11. Все идеи есть у мироздания // Слово. – 1997. – 15 августа.
12. [Січинський В. Рецензія] // Нова Україна (Прага). – 1923. – Ч. 7/8. – С. 335. – Рец. на кн.: Голубець М. Архипенко. – Львів: Українське мистецтво, 1922. – 48 с: іл.

Стаття надійшла до редколегії 14.11.2011

Прийнята до друку 15.01.2012

**M. GOLUBETS ABOUT THE O. ARHYPENKO'S SEARCH
OF NATIONAL ESSENCE
(FROM THE MATERIALS OF MAGAZINES)**

Lesya KICHURA

*Ivan Franko National University of Lviv,
49, Generala Chuprynky Str., Lviv, Ukraine, 79044,
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

In this article author gives the analyses of the creative way of O. Arhypenko, his innovations in the artistic inventions which touch architecture and sculptures. M. Golubets wrote the first monograph about this house-painter, which promoted his name got back into Ukraine and in future identified him as Ukrainian, not Russian.

Key words: O. Arhypenko, M. Golubets, Ukrainian art.

**НИКОЛАЙ ГОЛУБЕЦ ОБ АЛЕКСАНДРЕ АРХИПЕНКО:
ПОИСК НАЦИОНАЛЬНОЙ СУЩНОСТИ**

Леся КИЧУРА

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Генерала Чупринки, 49, Украина, 79044,
e-mail: linnetta@yandex.ru*

В статье охарактеризованы особенности описания М. Голубцом творческого пути О. Архипенко, его новаторства в искусстве, в частности архитектуре и занятиях живописью. М. Голубец написал первую монографию об этом скульпторе, которая способствовала тому, что его имя вернулось в Украину и в дальнейшем его идентифицировали как украинца, а не россиянина.

Ключевые слова: О. Архипенко, М. Голубец, украинское искусство.